

УДК 37.013

ПРОБЛЕМА ОЦІНЮВАННЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ЇЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С.МАКАРЕНКА

**О.В.Онiпко
(Полтава)**

Оцінювання системи освіти України як одна з необхідних передумов забезпечення якості освіти є актуальною проблемою сучасної педагогіки, проте всі видатні педагоги минулого тою чи іншою мірою замислювались над оцінкою існуючої системи освіти. Стаття присвячена питанню оцінки системи освіти та виховання у педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

Ключові слова: оцінювання, освіта, виховання, система освіти, якість освіти.

Оценивание системы образования Украины как одно из необходимых условий обеспечения качества образования является актуальной проблемой современной педагогики, однако все выдающиеся педагоги прошлого в той или иной степени задумывались над оценкой существующей системы образования. Статья посвящена вопросу оценки системы образования и воспитания в педагогическом наследии А.С.Макаренко.

Ключевые слова: оценивание, образование, воспитание, система образования, качество образования.

Evaluation of the system of education in Ukraine as a necessary condition of ensuring the quality of education is an urgent problem for the contemporary pedagogics. However, all prominent pedagogues of the past somehow or other evaluated the existed system of education. This article is devoted to the question of evaluation of the system of education and upbringing in the pedagogical heritage of A.S. Makarenko.

Key words: evaluation, education, upbringing, system of education, and quality of education.

Необхідність оцінювання освітніх систем та якість освіти. Реформування освіти є частиною процесів оновлення освітніх систем, що відбуваються останні двадцять років у багатьох європейських державах. Це пов'язано з визнанням значущості знань як рушія суспільного добробуту та прогресу. Саме тому в Україні реформаційні процеси у сфері освіти спрямовані на досягнення рівня найкращих світових стандартів.

Безумовно, задовольняючи освітні потреби особистості та потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях, держава має здійснювати постійний моніторинг результатів освітньої діяльності всіх її учасників на всіх етапах.

Один із головних напрямків розвитку системи освіти в Україні пов'язаний з підвищенням якості освіти — того нормативного рівня, якому має відповідати «продукція» галузі освіти. У категорії якості втілюється соціальне замовлення

на навчально-виховну діяльність. Формування надійної системи забезпечення якості освіти є одним із провідних завдань модернізації системи освіти у нашій країні.

Забезпечити якість освіти на всіх її рівнях неможливо без проведення оцінювання й порівняння характеристик навчально-виховного процесу у різних закладах освіти України, особливо, вищих.

Користь оцінювання є незаперечною для розвитку будь-якої соціальної системи. У системі освіти оцінювання надасть змогу працівникам галузі поліпшити суть освітніх програм і якість навчального процесу, це давно уже зрозуміли зарубіжні педагоги. Як зазначає британський дослідник Д. Гопкінз, «Оцінювання, спрямоване на поліпшення, надає вчителям та іншим працівникам освітньої галузі модель, що допомагає пристосувати власні професійні погляди до програмних змін для того, щоб вдосконалити програму і розробити плани, готові до втілення. Оцінювання може бути засобом втілення ідеї у практику, а також методом контролю за розвитком навчальної програми та її вдосконаленням» [2, с 13]

В Україні, на жаль, проблема визначення, виміру і забезпечення якості освіти та оцінювання роботи всієї системи освіти та її складових довгий час була неактуальною. Особливо це стосувалося системи вищої освіти в епоху її «елітарного варіанту», за визначенням К. Корсака, коли вищу освіту здобували лише 8-10% усієї молоді, особливо здібних до навчання і засвоєння складних теорій та абстрактних понять осіб і представників найбільш привілейованих верств суспільства. Серед випускників вищих навчальних закладів не було конкуренції на ринку праці – всі вони мало не автоматично ставали вищими службовцями, викладачами університетів, керівниками підрозділів наукових установ і конструкторських бюро [5, с 41].

Процеси демократизації та посилення прагнення громадян до особистого впливу на все, що стосується їх самих та їхніх дітей, викликали зацікавлення громадськості у якості національної освіти, прагнення порівняти національні ВНЗ між собою та з аналогічними закладами за рубежом. В Україні до цього явища додалася нечесна конкуренція між ВНЗ державного і приватного секторів, що активізувало дискусії про якість навчання й доцільність чинної процедури оцінювання та акредитації вищих закладів усіх рівнів.

Визначення поняття «оцінювання». Слід зазначити, що у світовій науці існує чимало різноманітних підходів до визначення цього поняття.

Так, американський соціолог Керол Г. Вайс у монографії «Оцінювання: методи дослідження програм та політики» розглядає так зване аналітичне оцінювання. Згідно з ним оцінювач програми у своїй роботі покладається не на думку фахівців-спостерігачів чи періодичні звіти виконавців, а на методи досліджень, традиційні для соціальних наук, що дає змогу зробити процес оцінювання більш систематичним і точним. У процесі аналітичного оцінювання формуються чіткі запитання, на які потрібно одержати точні відповіді. Згадані запитання систематично ставляться різним людям, що беруть участь у програмі. Свідчення людей переводять або у цифрову форму (на зразок: 23% учасників

програми набрали 85 і більше балів), або у форму доповіді. Після цього робиться висновок про те, наскільки ефективно і правильно здійснюється програма, про її безпосередні наслідки, її результативність з погляду задоволення сподіваних тих, хто фінансує програму, керує нею, займається добром і наймом працівників або бере участь у її діяльності.

Дослідниця визначає *оцінювання* як «систематичну оцінку операцій та/або результатів програми чи політики у порівнянні з комплексом явних та неявних стандартів, з метою вдосконалення програми чи політики» [1, с 25].

Погляньмо детальніше на п'ять ключових елементів цього визначення. Перший з них – це систематична оцінка. Наголос на систематичність свідчить про науково-дослідницьку природу процедур оцінювання. Незалежно від того, яким є дослідження – кількісним чи якісним, воно проводиться у строгому порядку, згідно із формальними правилами, відповідно до канонів, прийнятих у сфері досліджень соціальних наук. Другий і третій елементи визначають, на що саме спрямовано дослідження: на операції та результати програми. Деякі види оцінювання зосереджено на вивченні процесів, тобто способів виконання програми. Метою цих видів оцінювання може бути визначення того, якою мірою програма узгоджується з визначеною практикою (наприклад, наскільки вона відповідає тому, що заплановано), або просто з'ясування того, що відбувається з програмою. Деякі оцінювальні кампанії зосереджені на результатах та впливах програми для її передбачуваних вигод. За їх допомогою намагаються знайти відповідь на запитання: чи одержують учасники програми ті вигоди, які, згідно із задумом, вони мали б одержувати? Або у більш загальному вигляді: що відбувається з учасниками внаслідок дії програми? Чимало оцінювальних кампаній зосереджено одночасно і на процесах, і на результатах досліджуваної програми для її реципієнтів.

Четвертим елементом визначення є стандарти (норми), згідно з якими здійснюється порівняння. Коли дані про процеси та результати зібрано, настає етап оцінки якості програми шляхом порівняння її показників з певним комплексом очікуваних результатів. Незалежно від того, на чому зосереджено оцінювання (процесах чи результатах програми), елемент порівняння і ухвалення рішення існує завжди. Іноді критерії, за якими ухвалюють рішення, впливають з офіційного переліку цілей програми та політики, що визначаються заздалегідь, до початку їх впровадження. Проте офіційні цілі є не єдиним можливим джерелом критеріїв, що застосовуються у практиці оцінювання. Цілі програми під час її виконання можуть змінюватися. Іншими стандартами для оцінювання можуть бути очікування деяких учасників програми і політичного процесу. Цілі спонсорів, менеджерів, виконавців та учасників також можуть стати критеріями оцінювання. У деяких випадках в результаті оцінювання зацікавленим особам надаються систематичні дані, що стосуються певних сфер програми, аби ті могли зробити висновок про якість програми самостійно.

П'ятий елемент визначення – це мета, задля досягнення якої проводиться оцінювання: вдосконалення програми та політики. Оцінювання – це практичний інструмент, розроблений для того, щоб поліпшити функціонування

програми або перерозподілити ресурси на користь кращих програм. Оцінювачі вважають, що особи, наділені владними повноваженнями, на підставі результатів оцінювання можуть ухвалити мудрі рішення. У такий спосіб вони одержують задоволення від того, що мають шанс зробити суспільство кращим.

Здійснення оцінювання шляхом наукового дослідження вимагає більше часу і коштів, аніж просте імпровізоване оцінювання, в основі якого лежать інтуїція, власні погляди чи розвинені чуття, проте воно забезпечує строгість і об'єктивність оцінок, які в усіх інших неформальних варіантах відсутні. Ця строгість і об'єктивність можуть бути особливо важливими, якщо (а) оцінювані результати є комплексними, складними для спостереження й містять багато елементів, що взаємодіють у різний спосіб; (б) рішення, що ухвалюються на підставі оцінювання, важливі і витратні; (в) необхідно підтвердження адекватності чи неадекватності рішень інших людей.

У педагогіці поняття *оцінювання* має два значення – оцінювання (*evaluation*) та педагогічне оцінювання (*assessment*). Наводимо іншомовні терміни з їх інтерпретацією, оскільки українська термінологія з цього питання ще не досить розвинута.

Британський дослідник Ральф Тайлер визначав оцінювання як «процес виявлення того, наскільки вирішено освітні завдання». [2, с 14]. Лі Кронбах визначає його як «систематичний аналіз наслідків сучасної навчальної програми – аналіз, який проводиться, щоб вдосконалити цю та інші програми, що мають спільну мету». [2, с 14].

Досить повно, на нашу думку, поняття оцінювання розглядає інший британський дослідник Джон Вілмут у посібнику «Основи педагогічного оцінювання»: «Оцінювання – це процес систематичного збирання та інтерпретації свідчень, що веде до встановлювання цінності одержаних результатів». [11, с 19].

У сфері освіти оцінювання, як зазначає Д. Вілмут, виконує такі функції:

- оцінювання для контролювання і звітування;
- оцінювання для розвитку;
- оцінювання для набуття знань та розуміння.

Стосовно *педагогічного оцінювання (assessment)* Д. Вілмут зазначає, що педагогічне оцінювання є частиною оцінювання (*evaluation*). [11, с 20]

Педагогічне оцінювання означає низку процесів, які використовують для визначення того, що учень знає, розуміє та вміє. Ці процеси тісно пов'язані з процесами навчання.

Українська дослідниця Ірина Булах пов'язує поняття *оцінювання* та *педагогічне оцінювання* із педагогічною діагностикою та визначає їх як:

«*Оцінювання (evaluation)* – це процес формулювання висновків на основі порівнювання кількісних показників, отриманих з різних джерел, зі стандартами.

Здійснюється, як правило, для вдосконалювання програм, зокрема програм навчання. Оцінювання поділяється на:

- *формуюче (formative) та підсумкове (summative)*;

– оцінювання результатів та процесів.

Оцінювання (assessment) – це процес обробки (систематизація, аналізування, узагальнення тощо) чисельних показників, які виміряні відповідно до певних правил» [11, с 11]

Враховуючи всі вищевказані визначення поняття «оцінювання», дамо наше розуміння цього поняття у контексті оцінювання функціонування системи освіти.

Отже, на нашу думку, *оцінювання у системі освіти* – це комплексний систематичний процес збирання і обробки емпіричних даних про діяльність об'єктів освітньої системи, порівняння цих даних зі стандартами та формулювання висновків з метою вдосконалення діяльності об'єктів освітньої системи.

Оцінка існуючої системи освіти та виховання у педагогічній спадщині А.С. Макаренка. Говорячи про оцінювання освітніх систем та педагогічну спадщину А.С.Макаренка, звичайно, не варто розуміти буквально, що видатний педагог розробив власну систему оцінки тогочасної освіти та виховання. На час діяльності Макаренка, у 20-30-х роках ХХ ст., наука про оцінювання знаходилась у зародковому стані, у світі проводились лише перші дослідження результативності шкільних навчальних програм. Проте, як і кожен видатний педагог свого часу, якому була небайдужа справа навчання та виховання підростаючого покоління, А.С. Макаренко замислювався над тим, якою є та має бути система освіти та виховання. У багатьох педагогічних творах та листах Макаренко оцінював існуючу систему освіти, та, особливо, виховання. З болем говорив він про значні недоліки у роботі по вихованню молоді, зокрема, у листах до М. Горького, у 1925 році Макаренко зазначає: «...По моему мнению, наше советское воспитание так, как оно определяется в нашей литературе, и в особенности, как оно сформировалось на практике, не представляет ничего ни революционного, ни советского, ни просто даже разумного. Мы оказались без определенной системы, без строгой линии, а самое главное, без какого бы то ни было воспитания. Наши педагоги просто не знают, что они должны делать, как держать себя... Картина очень печальная. В Управлениях люди зарылись в чисто материальные планы, в статистику и отчеты. ... О воспитании и о его планах никто у нас серьезно не беспокоился. Сейчас у нас вместо воспитательной системы только и есть, что несколько лозунгов, безответственно брошенных в начале революции. К этим лозунгам давно уже пристроились несколько десятков бесталанных людей, а то и просто спекулянтов, которые вот уже несколько лет размазывают словесную кашу в книгах, речах и брошюрах и непосвященному смертному представляются учеными. На деле из этой словесной каши нельзя воспользоваться ни одной строчкой...» [12, с 235].

Критикуючи сучасний йому стан справ, Макаренко не міг не викласти власних поглядів на те, яким чином можна його поліпшити: «...Основными проблемами педагогической науки считаю:

1. Создание научного метода педагогического исследования. В настоя-

шее время считается азбукой, что объектом педагогического исследования считается ребенок. Мне это кажется неверным. Объектом исследования со стороны научной педагогики должен считаться педагогический факт (явление).

2. Усиление внимания к детскому коллективу как к органическому целому, для этого необходима перестройка всей психологии школьного работника.

3. Полное отрешение от мысли, что для хорошей школы нужны, прежде всего, хорошие методы в стенах класса. Для хорошей школы, прежде всего, нужна научно организованная система всех влияний.

4. Психология должна сделаться не основанием педагогики, а продолжением ее в процессе реализации педагогического закона.

5. Русская трудовая школа должна совершенно перестроиться, так как в настоящее время она по идее буржуазна. Основанием русской школы должна сделаться не труд-работа, а труд-забота. Только организация школы как хозяйства сделает ее социалистической». [4, с 304] «...Моя педагогическая вера: педагогика – вещь, прежде всего диалектическая – не может быть установлено никаких абсолютно правильных педагогических мер или систем. Всякое догматическое положение, не исходящее из обстоятельств и требований данной минуты, данного этапа, всегда будет порочным» [7, с 125].

За переконаннями Макаренка, педагогічна наука і практика постійно має орієнтуватися на «завтрашній день», прогнозувати і проектувати якості нової людини, випереджати суспільні запити на «людську творчість». Свої міркування щодо цього він сконцентрував у змістовному наповненні авторської ідеї про «випереджаюче виховання», реалізація якого забезпечується через систему перспективних ліній у вихованні й розвитку окремого індивіда та людського соціуму й передбачає наявність знань, а також умінь, навичок і трудових орієнтацій по завершенні навчання.

Останнім часом з'явилася низка праць про педагога, в яких його педагогічні погляди і діяльність піддаються нищівній критиці. Макаренка обзивають «яничаром», носієм авторитарної, тоталітарної педагогіки насильства, брехні і диктату, тощо. Такі оцінки, на нашу думку, є тенденційними та необ'єктивними. В умовах терору та репресій держави проти власних громадян А.С. Макаренко робив усе, щоб захистити знедолених дітей, повернути колишніх малолітніх злочинців до повноцінного життя та сформуванню в них найкращі якості людської особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Для ефективного впровадження у життя вимог, які на сучасному етапі ставить перед національною освітою суспільство, оцінювання потребують не лише навчальні досягнення учнів чи студентів, а й діяльність педагогів, навчальних закладів та всієї освітньої системи в цілому. Лише за умови проведення старанного оцінювання її стану національна система освіти зможе виявити існуючі недоліки та перейти на якісно новий етап розвитку.

Дана стаття є частиною дисертаційного дослідження в галузі оцінювання системи вищої освіти України, окрім того тематика даної роботи може слугувати подальшим науковим розвідкам у сфері проведення оцінювання

різноманітних системних педагогічних об'єктів та вивчення педагогічної діяльності А.С. Макаренка; робота також може бути використаною у якості допоміжного матеріалу для розробки навчальних курсів із загальної педагогіки, історії педагогіки та макаренкознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайс, Керол Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р.Ткачука та М. Корчинської. Наук. ред. пер. О.Кілієвич. – К., 2000.
2. Гопкінз Д. Оцінювання для розвитку школи. – Львів, 2003.
3. Гуржій А., Гапон В. Методологічні засади оцінювання та прогнозування розвитку вищої освіти в Україні // Вища освіта України. – 2006. – №1. – С.23-31.
4. Заявление в центральный институт организаторов народного просвещения // Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. – Т.8. – М., 1983. С.302.-304.
5. Корсак К. Формування культури оцінювання і забезпечення якості роботи вищих шкіл // Вища освіта України. – 2004. – №1. – С.41-47.
6. Лукіна Т. Досвід побудови національних систем оцінювання якості освіти // Управління освітою. – 2006. – №13-14. – С.47-50.
7. Макаренко А.С. Мои педагогические воззрения // Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения – М., 1977.
8. Макаренко А.С. Проблемы воспитания в советской школе // Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения – М., 1977.
9. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания (тезисы) // Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения – М., 1977.
10. Олійник В. Впровадження оцінювання якості освіти (в рамках проекту TEMPUS «Справедливе оцінювання») // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – №2. – С.6-10.
11. Основи педагогічного оцінювання. Частина 1. Теорія: Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників / За заг. ред. Ірини Булах. – К, 2005.
12. Переписка А.С. Макаренко с М. Горьким // Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. – Т.7. – М., 1983. С.220-270.